

Jadwiga NYCZ-WRÓBEL¹

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA SPOŁECZEŃSTWA I WYNIKAJĄCE Z NIEJ ZAGROŻENIA ŚRODOWISKA NATURALNEGO (NA PRZYKŁADZIE OPINII MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO)

W artykule zdefiniowano pojęcie świadomości ekologicznej oraz opisano największe obecnie zagrożenia środowiska naturalnego. Przedstawiono wyniki badań własnych przeprowadzonych w 2010 r., wśród mieszkańców woj. podkarpackiego. Istotą stosowanej metody badawczej były badania ankietowe, z wykorzystaniem rozdawanego respondentom kwestionariusza.

Słowa kluczowe: województwo podkarpackie, ekologia.

1. WPROWADZENIE

Rozwój technologii, produkcja na masową skalę, zwiększająca się liczba mieszkańców przyczyniły się do masowego korzystania z zasobów środowiska naturalnego. Presja na środowisko jest coraz większa, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych, podczas gdy ilość zasobów naturalnych nie zwiększa się. Niekorzystny wpływ, jaki wywarła globalna produkcja i konsumpcja na stan środowiska naturalnego, stał się w ostatnich latach przedmiotem zainteresowania rządów państw wysoko uprzemysłowionych. Zdano sobie sprawę, że niepodjęcie odpowiednich działań w kierunku zrównoważonego rozwoju i racjonalnego korzystania z zasobów naturalnych może doprowadzić do poważnego deficytu tych zasobów i zwiększyć negatywne oddziaływanie na środowisko naturalne, której jest i tak już mocno zdezastowane. Zmniejszenie kryzysu ekologicznego wymaga działań w zakresie zmiany sposobu produkowania i zarządzania przedsiębiorstwami oraz zmiany poglądu społeczeństwa. Dotychczasowe nastawienie na zysk i zaspokajanie potrzeb społeczeństwa poprzez zmasowaną produkcję należy zmienić na politykę racjonalnego gospodarowania zasobami oraz uświadamianie społeczeństwa, jak ogromne znaczenie dla stanu środowiska naturalnego może mieć ich proekologiczne nastawienie. Nagłaśnianie kampanii dotyczących ochrony środowiska naturalnego w połączeniu z odpowiednim wsparciem ze strony rządów poszczególnych państw mogą zwiększyć poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa. Celem badań była ocena poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców województwa podkarpackiego, co może stanowić punkt wyjścia do dalszych rozważań dotyczących potrzeby edukacji ekologicznej w tym regionie.

¹ Mgr Jadwiga Nycz-Wróbel, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska.

2. POJĘCIE ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ

„Pojęcie świadomość ekologiczna jest używane w dwojakim znaczeniu. W znaczeniu szerszym oznacza całokształt uznawanych idei, wartości, opinii o środowisku jako miejscu życia i rozwoju człowieka (społeczeństwa), wspólnym dla określonych grup społecznych w danym okresie historycznym. W znaczeniu węższym, bardziej aksjologicznym, świadomość ekologiczna jest to stan wiedzy, poglądów, wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogennym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i narzędziach zarządzania użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska”². Świadomość ekologiczna człowieka kształtuje się w trakcie złożonego procesu pod wpływem ogólnie przyjętych (zmieniających się) norm społecznych, informacji w środkach masowego przekazu, formalnej i nieformalnej edukacji ekologicznej, działań państwa. Proces kształtowania świadomości ekologicznej zależy także od miejsca zamieszkania. U mieszkańców obszarów silnie zdegradowanych, poddanych dużemu antropogennemu oddziaływaniu świadomość ekologiczna powstaje pod wpływem obserwacji skutków niekorzystnego oddziaływania na środowisko naturalne.

U mieszkańców obszarów chronionych świadomość ekologiczna rozwija się najczęściej pod wpływem własnych pozytywnych doświadczeń i obserwacji, a także pod wpływem pozytywnych opinii o ich miejscu zamieszkania wygłaszanych przez turystów i mieszkańców innych regionów, a także w wyniku porównania własnych terenów z obszarami poddanymi silnemu, niekorzystnemu oddziaływaniu człowieka³. Świadomość ekologiczna kształtuje się także pod wpływem wykorzystywanych przez państwo tak zwanych instrumentów społecznego oddziaływania. Można je podzielić na instrumenty formalne i nieformalne. „Instrumenty oddziaływania formalne są to działania, które zostały (przynajmniej w pewnym stopniu) usankcjonowane obowiązującymi przepisami prawa, a nawet zinstytucjonalizowane. Główną rolę odgrywa wówczas formalna edukacja ekologiczna, dostęp do informacji o środowisku i lobbing w organach prawodawczych”⁴. Do instrumentów nieformalnych zalicza się między innymi nieformalną edukację ekologiczną (realizowaną na podstawie informacji ogólnodostępnych, rozmów w nieformalnych grupach zainteresowanych), działania informacyjne (takich jak publikowanie materiałów szkoleniowych, organizowanie wystaw, pokazów, seminariów, masowych kampanii na rzecz ochrony środowiska), nacisk społeczny (na przykład manifestacje, demonstracje, mające na celu zwrócenie uwagi na aspekty związane z ochroną i zagrożeniem środowiska), czy też usługi społeczne (na przykład centra informacyjne)⁵.

Wysoki poziom świadomości ekologicznej wpływa na decyzje nabywcze społeczeństwa. Osoby zaangażowane w sprawy ochrony środowiska korygują swoje nawyki i coraz częściej wybierają produkty przyjazne środowisku. Taka postawa wpływa na producentów, którzy są zmuszeni do zmiany sposobów produkcji na bardziej przyjazną środowisku i uwzględnienie ekologicznych aspektów we wszystkich cyklach życia produktu.

² *Zarządzanie środowiskiem*, red. B. Poskrobko, PWE, Warszawa 2007, s. 61.

³ *Ibidem*, s. 61.

⁴ *Zarządzanie środowiskiem*, red. B. Poskrobko, PWE, Warszawa 2007, s. 171

⁵ *Ibidem*, s. 171.

Mówiąc o nastawieniu społeczeństwa do środowiska, możemy wymienić: postawę proekologiczną, obojętność ekologiczną i postawę antyekologiczną. „Postawę proekologiczną reprezentują osoby, które w sposób zdecydowany opowiadają się za ochroną środowiska nawet kosztem ograniczenia produkcji przemysłowej i wzrostu bezrobocia, rozumieją zależność między postępowaniem człowieka (społeczności) a jego skutkami dla środowiska”⁶. Postawę ekologicznej obojętności reprezentują osoby, które sprzyjają ochronie środowiska, ale nie demonstrują tego w zdecydowany sposób, nie interesują się i nie podejmują działań na rzecz ochrony środowiska, wyrażają pogląd, że jest jeszcze czas, aby podejmować działania na rzecz ochrony środowiska. Postawę antyekologiczną reprezentują przeciwnicy ochrony środowiska⁷.

W czasach obecnego kryzysu ekologicznego bardzo ważne jest, aby za pomocą odpowiednio dobranych instrumentów oddziaływania wspierać postawy proekologiczne i stale zwiększać poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa.

3. WSPÓLCZESNE ZAGROŻENIA ŚRODOWISKA NATURALNEGO

Chcąc dokonać analizy obecnych zagrożeń dla środowiska, musimy na początku zdefiniować pojęcie środowiska. Według definicji zamieszczonej w normie ISO 14001:2005 „środowisko to otoczenie, w którym działa organizacja z uwzględnieniem powietrza, wody, ziemi, zasobów naturalnych, flory, fauny, ludzi i ich wzajemnych zależności. Jest to obszar od wnętrza organizacji, aż do systemu globalnego”⁸. Natomiast według definicji, zamieszczonej w Prawie Ochrony Środowiska, pod pojęciem środowiska rozumiemy „ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami”⁹.

Rozwój gospodarczy, masowa produkcja i konsumpcja, wzrost ludności doprowadziły i stale powodują coraz większe niekorzystne oddziaływanie człowieka na środowisko naturalne. Skala tego oddziaływania jest tak duża, że już w 1992 roku na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro uznano zagrożenie środowiska za problem o charakterze globalnym. Obecnie za najważniejsze zagrożenia środowiska uważa się: efekt cieplarniany, niszczenie warstwy ozonowej, zagrożenie bioróżnorodności, kwaśne deszcze, deficyt wody pitnej oraz ilość wytwarzanych odpadów.

„Efektem cieplarnianym określamy groźbę wzrostu średniej temperatury na Ziemi, w wyniku zakłóceń w wymianie ciepła między Ziemią a górnymi warstwami atmosfery. Bezpośrednią przyczyną tych zakłóceń, na skutek działalności człowieka, jest nagromadzenie w atmosferze: pary wodnej, dwutlenku węgla, tlenu azotu, dwutlenku siarki i metanu (nazywanych gazami cieplarnianymi)”¹⁰. Do gazów cieplarnianych zaliczamy także freony. Znaczna ilość gazów cieplarnianych, które dostają się do atmosfery jest spowodowana działalnością produkcyjną człowieka. W tabeli 1

⁶ *Ibidem*, s. 63.

⁷ *Ibidem*, s. 63.

⁸ Norma PN-EN ISO 14001:2005, pkt 3, dział: „Terminy i definicje”, s. 13.

⁹ Prawo ochrony środowiska, DzU, nr 62 z 20 czerwca 2001 r., art. 3 pkt.39.

¹⁰ B. Gajdzik, A. Wyciślik, *Wybrane aspekty ochrony środowiska i zarządzania środowiskowego*, WPS, Gliwice 2010, s. 38.

przedstawiono poziom całkowitej emisji gazów cieplarnianych w Polsce w latach 1988–2009.

Tabela 1. Całkowita emisja gazów cieplarnianych w Polsce w latach 1988–2009

Wyszczególnienie	1988	1990	1995	2000	2005	2008	2009
	W tysiącach ton						
Dwutlenek węgla	469 144	369 238	366 645	320 926	318 164	325 058	313 722
Metan	2555	2195	2050	1852	1789	1716	1654
Podtlenek azotu	130	122	99	95	95	100	89
	WYRAŻONA W EKWIWALENCIE DWUTLENKU WĘGLA						
Ogółem	563 443	453 473	440 719	390 291	389 561	400 041	383 225
Dwutlenek węgla	469 144	369 238	366 645	320 926	318 164	325 058	313 722
Metan	53 665	46 096	43 049	38 897	37 576	36 027	34 741
Podtlenek azotu	40 334	37 930	30 700	29 330	29 384	31 146	27 559
HFCs.	26	–	41	865	4149	7549	7073
PFCs	250	208	252	249	260	226	90
SF6	24	–	31	24	28	34	39

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2011*, Warszawa 2011, s. 227.

Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), całkowita emisja gazów cieplarnianych w Polsce w latach 1988–2009 zmalała z 563 443 tysięcy ton w 1988 r., do 383 225 tysięcy ton w roku 2009.

Kolejne wymieniane zagrożenie dla środowiska – dziura ozonowa – spowodowana została spadkiem ilości ozonu w stratosferze i powoduje wzrost niekorzystnego dla człowieka promieniowania ultrafioletowego, zaburza obieg tlenu w przyrodzie, a także niekorzystnie wpływa na rozwój roślin. Jej główną przyczyną jest emisja freonów do atmosfery.

Kwaśne deszcze, spowodowane emisją substancji kwasotwórczych, takich jak tlenki siarki i azotu, niekorzystnie wpływają na stan wód powierzchniowych (ich zakwaszenie), glebę, lasy, powodują także korozję metali.

Zagrożenie bioróżnorodności dotyczy obawy o całkowite wyginięcie lub trwałe przekształcenie czterech aspektów różnorodności biologicznej: krajobrazowego, ekosystemowego, gatunkowego oraz genetycznego¹¹. Człowiek zawłaszczył sobie środowisko naturalne i dokonuje w nim stałych zmian i przekształceń. Istotą działań na rzecz zachowania różnorodności ekologicznej jest odpowiednie wyedukowanie i skorygowanie działań ludzkich, aby podejmowane działania służyły człowiekowi, nie naruszając jednocześnie równowagi panującej w przyrodzie. W tabeli 2 przedstawiono dane GUS dotyczące obszarów chronionego krajobrazu w Polsce w 2010 roku w podziale według województw.

¹¹ Zarządzanie środowiskiem, s. 11.

Tabela 2. Obszary chronionego krajobrazu w Polsce w podziale według województw w 2010 r.

Województwa	Liczba obiektów w	Powierzchnia		W tym według kategorii gruntów			Ogółem rezerwy i pozostałe formy ochrony przyrody
		Ogółem w hektarach	W % powierzchni ogólnej <i>a</i>	Lasy	Użytki rolne	Wody	
Polska	386	7 075 463,9	22,6	222 7917,8	2 648 302,5	176 022,0	85 416,2
Dolnośląskie	16 <i>b</i>	138 948,5	7,0	50 047,6	1761,0	394,8	394,8
Kujawsko-pomorskie	32	334 124,2	18,6	80 534,4	140 281,7	11 391,9	4447,6
Lubelskie	17	301 970,8	12,0	181 242,0	193 448,5	8124,9	2818,1
Lubuskie	38	438 453,4	31,3	82 975,0	181 335,4	22 501,3	2011,6
Lódzkie	13 <i>b, c, d</i>	246 434,8	13,5	222 384,1	15 489,0	369,1	3170,4
Małopolskie	10	572 517,0	37,7	17 303,0	<i>k</i>	<i>k</i>	713,3
Mazowieckie	29 <i>e, f</i>	835 111,3	23,5	<i>k</i>	516 844,2	25 840,7	12 605,5
Opolskie	9	192 039,1	20,4	237 944,1	717 18,9	7639,6	2410,8
Podkarpackie	13	466 411,0	26,1	103 165,3	218 244,8	7593,0	3391,6
Podlaskie	13 <i>g</i>	462 717,3	22,9	221 656,1	216 529,1	15 811,0	18 544,2
Pomorskie	42 <i>g, h</i>	393 720,0	21,5	202 721,5	143 272,0	19 956,0	3359,1
Śląskie	14	36 987,3	3,0	211 594,0	24 839,6	16,2	–
Świętokrzyskie	18 <i>c, i</i>	618 071,4	52,8	10 072,4	379 248,1	4798,1	971,0
Warmińsko-mazurskie	68 <i>j</i>	953 400,7	39,4	171 592,9	<i>k</i>	<i>k</i>	24 118,9
Wielkopolskie	35 <i>h</i>	756 284,8	25,4	<i>k</i>	340 692,3	20 895,7	2626,6
Zachodniopomorskie	19 <i>b, j</i>	328 272,2	14,3	352 863,5	156 311,3	29 323,5	3832,7
Zachodniopomorskie	19 <i>b, j</i>			131 869,5			

a – wskaźniki obliczono, uwzględniając powierzchnię rezerwatów przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych; *b–j* – obiekty wykazano w województwie: *b* – wielkopolskim, *c* – mazowieckim, *d* – świętokrzyskim, *e* – lubelskim, *f* – podlaskim, *g* – warmińsko-mazurskim, *h* – zachodniopomorskim, *i* – małopolskim, *j* – pomorskim; *k* – brak aktualnych pomiarów geodezyjnych dla obiektów w województwach: małopolskim i warmińsko-mazurskim

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2011*, Warszawa 2011, s. 295.

Ogółem w Polsce jest 386 chronionych obiektów o powierzchni 7 075 463,9 hektarów. W województwie podkarpackim chronionych jest 13 obiektów o łącznej powierzchni 466 411,0 hektarów, z czego 221 656,1 hektarów stanowią lasy, 218 244,8 hektarów stanowią użytki rolne, a 7593,0 hektarów to wody. Największą liczbę chronionych obiektów posiada województwo warmińsko-mazurskie – łącznie pod ochroną jest tu 68 obiektów o powierzchni 953 400,7 hektarów.

Deficyt wody pitnej to kolejne zagrożenie środowiska, o którym można już niestety mówić w skali globalnej. „Korzystanie z wód jest to użytkowanie wody przez ludzi na potrzeby socjalne i gospodarcze. Nie może ono powodować pogorszenia stanu wód i ekosystemów od nich zależnych, marnotrawstwa energii wody, wyrządzać szkód”¹². Zapotrzebowanie gospodarki narodowej na wodę jest pokrywane z zasobów wód powierzchniowych i w znacznie mniejszym stopniu z wód podziemnych¹³. W tabeli 3 przedstawiono dane GUS dotyczące poboru wody na potrzeby gospodarki narodowej i

¹² Zarządzanie środowiskiem, s. 199.

¹³ *Ibidem*, s. 199.

ludności w Polsce w 2010 roku.

Tabela 3. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności według źródeł poboru i województw w 2010 r.

Województwa	Ogółem	Przemysł	Rolnictwo i leśnictwo <i>a</i>	Eksploatacja sieci wodociągowej	Przemysł	Rolnictwo i leśnictwo <i>a</i>	Eksploatacja sieci wodociągowej <i>b</i>
	W hektometrach sześciennych				W odsetkach ogółem		
Polska	10 356,5	7662,2	1153,3	1541,1	74,0	11,1	14,9
Dolnośląskie	424,0	117,6	184,7	121,8	27,7	43,5	28,7
Kujawsko-pomorskie	216,9	76,1	52,1	88,7	35,1	24,0	40,9
Lubelskie	348,0	111,7	168,0	68,3	32,1	48,3	19,6
Lubuskie	89,5	11,2	40,0	38,4	12,5	44,6	42,9
Łódzkie	291,6	106,6	75,1	109,9	36,6	25,8	37,7
Małopolskie	492,7	301,1	76,5	115,1	61,1	15,5	23,4
Mazowieckie	2764,5	2434,2	89,9	240,5	88,0	3,3	8,7
Opolskie	110,3	40,0	32,0	38,3	36,3	29,0	34,7
Podkarpackie	271,7	152,4	59,4	59,9	56,1	21,8	22,1
Podlaskie	79,4	12,8	21,2	45,4	16,1	26,7	57,2
Pomorskie	201,1	97,6	9,0	94,5	48,5	4,5	47,0
Śląskie	400,7	137,3	74,4	188,9	34,3	18,6	47,2
Świętokrzyskie	1385,6	1269,5	75,0	41,1	91,6	5,4	3,0
Warmińsko-mazurskie	128,8	26,4	46,3	56,1	20,5	36,0	43,6
Wielkopolskie	1539,3	1267,1	115,5	156,8	82,3	7,5	10,2
Zachodniopomorskie	1612,4	1500,8	34,2	77,4	93,1	2,1	4,8

a – woda zużyta do nawadniania w rolnictwie i leśnictwie oraz napełniania i uzupełniania stawów rybnych; *b* – bez zużycia wody na cele przemysłowe przez wodociągi stanowiące własność gmin, wojewódzkich zakładów usług wodnych i spółek wodnych

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2011*, Warszawa 2011, s. 145.

W Polsce w 2010 roku zużycie wody ogółem wyniosło 10 356,5 hektometrów sześciennych, z czego 7662,2 hektometra sześciennego dotyczyło przemysłu, 1153,3 – rolnictwa, a 1541,1 – eksploatacji sieci wodociągowej. Największe zużycie wody ogółem wśród województw zanotowano w 2010 roku w województwie mazowieckim – zużycie wyniosło 2764,5 hektometrów sześciennych, kolejne pod względem zużycia wody ogółem są województwa zachodniopomorskie – 1612,4 hektometrów sześciennych oraz wielkopolskie 1539,3 hektometry sześciennie. Województwo podkarpackie pod względem ogólnego zużycia wody w 2010 r. znajduje się na 10. miejscu wśród wszystkich województw – w 2010 r. zużycie wody wyniosło 271,7 hektometrów sześciennych.

Kolejne zagrożenie dla środowiska to ilość wytwarzanych odpadów. Odpady można podzielić na odpady przemysłowe (pochodzące z procesów wydobywania oraz przetwórstwa przemysłowego), odpady komunalne (generowane przez gospodarstwa domowe i jednostki gospodarcze, które nie zawierają odpadów niebezpiecznych), odpady niebezpieczne (stwarzające zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi oraz środowiska) oraz odpady pozostałe, do których zaliczamy osady ściekowe, odpady z budownictwa,

medyczne i weterynaryjne¹⁴. W tabeli 4 przedstawiono dane GUS dotyczące odpadów wytworzonych w Polsce w 2010 r.

Tabela 4. Odpady wytworzone według rodzajów i województw w 2010 r.

Województwa	Ogółem	Odpady powstałe przy płukaniu i oczyszczaniu kopalni	Odpady z flotacyjnego wzbogacania rud metali nieżelaznych	Mieszanki popiołów z żużłowiez mokrego odprowadzenia odpadów w paleniskach	Popioły lotne z węgla	Mieszanki popiołów w lotnych i stałych z wapniowych metod odsiarczania gazów odlotowych	Żużle, popioły paleniskowe i pyły z kotłów	Odpady z wydobycia kopalni innych niż rudy metali	Pozostałe
W tysiącach ton									
Polska	113 478,8	29 157,5	28 838,0	8964,0	3980,1	3818,7	2546,4	2391,0	33 783,1
Dolnośląskie	478,8	157,5	838,0	60,0	92,5	2165,6	154,0	1267,9	783,1
Kujawsko-pomorskie	33 550,4	99,9	27	288,0	192,7	35,7	89,2	–	2307,3
Lubelskie	2267,7	–	403,2	116,6	101,2	–	61,2	–	1662,1
Lubuskie	4860,4	3301,0	–	38,7	0,4	–	10,8	0,8	1280,4
Łódzkie	914,3	–	–	5056,1	203,0	6,6	79,0	–	863,6
Małopolskie	6173,4	101,6	–	173,4	229,8	121,8	110,6	55,4	727,1
Mazowieckie	6089,2	1719,8	–	787,5	768,9	133,7	101,6	0,9	2243,6
Opolskie	5554,1	–	1434,8	112,5	127,3	6,5	249,6	–	3761,5
Podkarpackie	853,7	–	–	110,0	66,6	–	59,4	–	357,8
Podlaskie	1049,5	–	–	39,2	21,0	–	30,6	–	813,5
Pomorskie	713,5	–	–	236,5	33,2	5,9	28,4	–	622,7
Śląskie	1822,7	–	–	284,1	1527,3	1316,7	880,7	778,5	1518,7
Świętokrzyskie	35507,9	23934,	–	43,9	0,2	–	519,9	287,0	6786,3
Warmińsko-mazurskie	1963,8	3	–	9,2	51,4	–	33,0	–	1111,9
Wielkopolskie	1010,8	0,9	–	1198,4	564,6	26,2	107,3	0,5	917,2
Zachodniopomorskie	5170,8	–	–	409,9	–	–	31,1	–	3273,8
	5976,6	–	–						5535,6

a – z wyłączeniem odpadów komunalnych

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2011*, Warszawa 2011, s. 342.

W Polsce w 2010 r. wytworzono ogółem 113 478,8 tysięcy ton odpadów. Najwięcej odpadów ogółem wytworzyło województwo śląskie – 35 507,9 tysięcy ton oraz województwo dolnośląskie – 33 550,4 tysięcy ton. Województwo podkarpackie pod względem wytwarzania odpadów plasuje się na 13. miejscu wśród wszystkich województw. W 2010 r. wytworzono tu ogółem 1049,5 tysięcy ton (dokładne wyszczególnienie w tab. 4).

Ochrona środowiska jest regulowana odpowiednimi przepisami prawno-administracyjnymi. „W praktyce stosowany jest podział instrumentów na:

– normy o charakterze ogólnym, do których zalicza się przepisy dotyczące użytkowania i ochrony środowiska (...);

¹⁴ *Ibidem*, s. 212.

– normy ekologiczne szczegółowe, dotyczące ochrony poszczególnych komponentów środowiska: kopaliny, powierzchni ziemi, powietrza atmosferycznego, wód, lasów, roślin i zwierząt, krajobrazu i przestrzeni.

Spośród norm szczegółowych można wyodrębnić: normy jakości środowiska (normy imisji) (...), normy emisji (...), normy techniczno-technologiczne oraz normy produktowe¹⁵.

Prawo w procesie ochrony środowiska ma istotne znaczenie. Do zadań prawa ochrony środowiska powinno należeć zapewnienie:

- realizacji polityki ekologicznej
- realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju
- bezpieczeństwa ekologicznego
- możliwość wpływania na stan środowiska w swoim terenie społeczeństwom lokalnym
- spójności polskiego prawa ochrony środowiska z prawem europejskim.

Na system oddziaływania w sferze ochrony środowiska, oprócz decyzji administracyjnych składają się także takie formy działania, jak: wydawanie aktów normatywnych, instrumenty o charakterze ekonomicznym (np. opłaty ekologiczne, kary, podatki), jak również działania o charakterze nadzorczym i kontrolnym¹⁶.

Na prawo ochrony środowiska składa się bardzo duża liczba aktów prawnych. Wiele przepisów prawnych było wielokrotnie nowelizowanych, co może stanowić utrudnienie przy dotarciu do tekstów jednolitych (podstawowy tekst ustawy z wprowadzonymi zmianami)¹⁷. Aby można było mówić o skuteczności prawa ochrony środowiska należy dążyć do sytuacji, w której instrumenty prawno-administracyjne stosowane przez państwo będą akceptowane, rozumiane oraz popierane przez społeczeństwo¹⁸.

Prawo ochrony środowiska ma za zadanie m.in. ogórne regulowanie działalności przedsiębiorstw w kontekście ich użytkowania i oddziaływania na środowisko.

W obecnych czasach coraz więcej przedsiębiorstw podejmuje także dobrowolne inicjatywy ograniczania negatywnego oddziaływania na środowisko, związanego z ich działalnością. Przedsiębiorstwa te decydują się na wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego. System zarządzania środowiskowego, to ta część ogólnego systemu zarządzania, która obejmuje strukturę organizacyjną, planowanie, odpowiedzialność, zasady postępowania, procedury, procesy i zasoby potrzebne do opracowania, wdrożenia, zrealizowania, przeglądu i utrzymania polityki środowiskowej¹⁹. Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego przysparza przedsiębiorstwu wielu korzyści, może m.in. wpłynąć na umocnienie jego pozycji na rynku i zwiększenie popytu na produkty przedsiębiorstwa, wśród konsumentów o wyższym poziomie świadomości ekologicznej.

¹⁵ B. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998, s. 222.

¹⁶ G. Kobylko (red.), *Proekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000, s. 27.

¹⁷ *Ibidem*, s. 39.

¹⁸ *Ibidem*, s. 74.

¹⁹ *Norma PN-EN ISO 14050. Zarządzanie środowiskowe. Terminologia.*

4. POZIOM ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ I POSTRZEGANIE ZAGROŻEŃ ŚRODOWISKA PRZEZ MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

W tej części artykułu przedstawiono wyniki badań własnych, przeprowadzonych w 2010 roku. Istotą stosowanej metody badawczej były badania ankietowe, z wykorzystaniem rozdawanego respondentom, ustrukturalizowanego kwestionariusza. Badanie miało charakter niepełny. Do doboru respondentów zastosowano metodę badania zbiorowości incydentalnych. Badanie przeprowadzono wśród 171 respondentów, wśród których 99 respondentów stanowiły kobiety, 72 respondentów zaś to mężczyźni. Wyniki badań przedstawiono ogółem oraz w podziale na mężczyzn i kobiety. W artykule zaprezentowano te pytania z kwestionariusza, które umożliwiły ocenę poziomu świadomości ekologicznej oraz postrzegania obecnych zagrożeń środowiska naturalnego przez mieszkańców województwa podkarpackiego. Treść pytań i wyniki odpowiedzi udzielonych przez respondentów zaprezentowano w formie tabelarycznej. W tabeli 5 przedstawiono wyniki badań, dotyczących oceny przez mieszkańców województwa podkarpackiego poziomu własnego zainteresowania ochroną środowiska.

Tabela 5. Zainteresowania respondentów ochroną środowiska (respondenci oceniali swoje zainteresowanie ochroną środowiska w skali 1–5, gdzie 1 oznacza brak zainteresowania, a 5 – bardzo duże zainteresowanie)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym podział według płci	
		K	M
	3,3	3,5	3,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Mieszkańcy województwa podkarpackiego ocenili swoje zainteresowanie ochroną środowiska na 3,3 punktu. Kobiety oceniły zainteresowanie ochroną środowiska na 3,5 punktu, natomiast mężczyźni na 3 punkty. Badania pokazują, że respondenci przejawiają średnie zainteresowanie ochroną środowiska.

W tabeli 6 przedstawiono wyniki badań dotyczących opinii respondentów na temat skuteczności polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska.

Tabela 6. Opinia respondentów na temat skuteczności polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym podział według płci	
		K	M
Tak	27,6	34,2	16,9
Nie	30,8	24,6	40,8
Brak opinii	41,6	41,2	42,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Na pytanie dotyczące opinii na temat skuteczności polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska w grupie wszystkich respondentów 27,6% uważa, że polskie prawo jest w tym zakresie skuteczne, 30,8% twierdzi, że nie, natomiast 41,6% nie ma opinii na ten temat. W grupie kobiet 34,2% uważa, że polskie prawo jest skuteczne w ochronie środowiska naturalnego, 24,6% utrzymuje, że nie, natomiast 41,2% nie ma opinii na ten

temat. Wśród mężczyzn jedynie 16,9% uważa, że za pomocą polskiego prawa można skutecznie chronić środowisko naturalne w kraju, 40,8% twierdzi, że nie, natomiast 42,3% nie ma opinii na ten temat. Badania akcentują, że jedynie około 27% respondentów uważa polskie prawo za skuteczne w zakresie ochrony środowiska, około 30% – za nieskuteczne w zakresie ochrony środowiska, natomiast pozostałe 40% nie ma opinii na ten temat.

Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań prowadzonych przez Instytut na rzecz Ekorozwoju „Z energetyką przyjazną środowisku za pan brat. Badanie świadomości ekologicznej Polaków 2010”, w którym ponad 25% respondentów uważa, że na poprawę stanu środowiska może mieć wpływ zaostrenie przepisów prawa dotyczących ochrony środowiska. Około 25% respondentów uważa także, że istotne jest skuteczniejsze egzekwowanie istniejącego prawa w zakresie ochrony środowiska²⁰.

W tabeli 7 przedstawiono wyniki badań własnych dotyczących oceny przez respondentów największych zagrożeń środowiska naturalnego w Polsce.

Tabela 7. Największe zagrożenia środowiska naturalnego w Polsce (respondenci oceniali poszczególne zagrożenia w skali 1–5, gdzie 1 oznacza niskie zagrożenie, a 5 – duże zagrożenie)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym podział według płci	
		K	M
Transport i motoryzacja	3,9	4,2	3,7
Odpady i opakowania	4,2	4,3	4,0
Zagospodarowywanie pod budowę terenów szczególnie wartościowych ekologicznie	3,3	3,4	3,1
Zmniejszanie powierzchni terenów zielonych	3,8	3,9	3,7
Wzrastający konsumpcjonizm	3,6	3,7	3,3
Niska świadomość ekologiczna społeczeństwa	3,8	3,9	3,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Grupa wszystkich respondentów następująco oceniła największe zagrożenia środowiska w Polsce: za największe zagrożenie dla środowiska respondenci uważają gromadzenie odpadów i opakowań – przyznano 4,2 punktu. Za następne w kolejności zagrożenie uznano emisję zanieczyszczeń związaną z transportem i motoryzacją – 3,9 punktu, następnie wymieniono zmniejszanie powierzchni terenów zielonych oraz niską świadomość ekologiczną społeczeństwa – obydwie kryteria oceniono na 3,8 punktu, następne w kolejności zagrożenie, zdaniem wszystkich respondentów, to wzrastający konsumpcjonizm – 3,6 punktu. Najniżej oceniono zagrożenie dla środowiska wynikające z zagospodarowywania pod budowę terenów szczególnie wartościowych ekologicznie – 3,3 punktu. W grupie kobiet za największe zagrożenie środowiska naturalnego uznano gromadzenie odpadów i opakowań – 4,3 punktu, następnie transport i motoryzacja – 4,2 punktu, następne w kolejności zagrożenia to zmniejszanie powierzchni terenów zielonych oraz niska świadomość ekologiczna społeczeństwa – w obydwu wypadkach przyznano 3,9 punktu, kolejne wymienione zagrożenie to wzrastający konsumpcjonizm – 3,7 punktu. Najniżej oceniono, podobnie jak w grupie wszystkich respondentów, zagrożenie związane z zagospodarowywaniem pod budowę terenów szczególnie wartościowych ekologicznie –

²⁰ Instytut na rzecz Ekorozwoju, *Z energetyką przyjazną środowisku za pan brat.. Badanie świadomości ekologicznej Polaków 2010*, Warszawa 2011, s. 10.

3,4 punktu. W grupie mężczyzn za największe zagrożenie dla środowiska uznano odpady i opakowania – 4 punkty, kolejne zagrożenia to transport i motoryzacja oraz zmniejszanie powierzchni terenów zielonych – w obydwu przypadkach przyznano 3,7 punktu, następnym zagrożeniem to niska świadomość ekologiczna społeczeństwa – 3,6 punktu, wzrastający konsumpcjonizm – 3,3 punktu. Najniżej oceniono zagrożenie związane z zagospodarowywaniem pod budowę terenów szczególnie wartościowych ekologicznie – 3,1 punktu. Z badań wynika, że respondenci za największe zagrożenia środowiska naturalnego w Polsce uważają: odpady i opakowania, emisję gazów cieplarnianych związanych z transportem i motoryzacją, zmniejszanie powierzchni terenów zielonych oraz niski poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa.

W badaniu „Z energetyką przyjazną środowisku za pan brat. Badanie świadomości ekologicznej Polaków 2010”, na pytanie o działalność gospodarczą człowieka, która najbardziej przyczynia się do zmian klimatycznych: 61% respondentów wskazało na przemysł, 55% wymieniło wielkoobszarowe wycinanie lasów, 32% wymieniło transport, a 32% energetykę²¹.

Natomiast według raportu TNS OBOP: „Badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski” z 2011 roku, w pytaniu o wskazanie trzech największych problemów polskiego środowiska naturalnego: 54% respondentów wskazało zanieczyszczenia powietrza, 53% problem śmieci, 53% zanieczyszczenia wód, 29% katastrofy naturalne, 28% katastrofy wywołane przez człowieka, 27% wyczerpywanie się zasobów naturalnych, 22% wzrost poziomu hałasu, a 16% utratę różnorodności biologicznej²².

W tabeli 8 przedstawiono wyniki badań własnych dotyczących wiedzy respondentów na temat czasu, w jakim rozkłada się plastik.

Tabela 8. Wiedza respondentów na temat czasu, w jakim rozkłada się plastik (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym podział według płci	
		K	M
Do 2 lat	2	1,3	2,8
Okolo 10 lat	8	11,5	4,2
Okolo 50 lat	32	33,3	30,6
Setki lat	58	53,9	62,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Na pytanie dotyczące czasu, w jakim rozkłada się plastik, w grupie wszystkich respondentów 2% udzieliło odpowiedzi do 2 lat, 8% odpowiedziało, że około 10 lat, 32% – około 50 lat, a 58% – setki lat. W grupie kobiet 1,3% uważa, że plastik rozkłada się do 2 lat, 11,5% – około 10 lat, 33,3% – około 50 lat, natomiast pozostałe 53,9% – setki lat. W grupie mężczyzn 2,8% odpowiedziało, że plastik rozkłada się do 2 lat, 4,2% – około 10 lat, 30,6% – około 50 lat, natomiast 62,4% – setki lat. Z badań wynika, że około 58% respondentów wie, jak długo rozkłada się plastik.

W tabeli 9 przedstawiono wyniki badań dotyczących respondentów, którzy w

²¹ *Ibidem*, s. 13.

²² TNS OBOP, *Badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, Warszawa 2011, s.80.

decyzjach nabywczych preferują firmy, które wdrożyły System Zarządzania Środowiskowego i prowadzą politykę ekologiczną.

Tabela 9. Respondenci w decyzjach nabywczych preferujący firmy z wdrożonym Systemem Zarządzania Środowiskowego (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym podział według płci	
		K	M
Tak	15,6	16,0	15,1
Nie	15,6	11,0	21,9
Nie wiem, jakie to firmy	68,8	73,0	63,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

W grupie wszystkich respondentów 15,6% preferuje w swoich decyzjach nabywczych firmy, które wdrożyły System Zarządzania Środowiskowego i prowadzą politykę ekologiczną, 15,6% nie preferuje tych firm w swoich decyzjach nabywczych, natomiast 68,8% wszystkich respondentów nie wie, jakie to firmy. Wśród kobiet 16% preferuje firmy z wdrożonym Systemem Zarządzania Środowiskowego w swoich decyzjach nabywczych, 11% nie preferuje tych firm w decyzjach nabywczych, natomiast 73% nie wie, jakie to firmy. W grupie mężczyzn 15,1% preferuje firmy, które wdrożyły System Zarządzania Środowiskowego i prowadzą politykę ekologiczną, 21,9% nie preferuje tych firm w decyzjach nabywczych, natomiast 63% nie wie, jakie to firmy. Z badań wynika, że zdecydowana większość respondentów nie zna firm, które wdrożyły System Zarządzania Środowiskowego i prowadzą politykę ekologiczną; natomiast liczba respondentów, którzy uwzględniają firmy z wdrożonym Systemem Zarządzania Środowiskowego w decyzjach nabywczych, jest porównywalna do osób, które nie preferują tych firm w decyzjach nabywczych.

5. PODSUMOWANIE

Aby skutecznie chronić i dbać o środowisko naturalne, potrzeba przede wszystkim chęci oraz odpowiedniej wiedzy, a dodatkowo wsparcia ze strony państwa. W ostatnich latach znacznie nagłośniono problemy dotyczące ochrony i zagrożeń środowiska, prowadzone są kampanie mające na celu ekologiczną edukację społeczeństwa. Stan świadomości ekologicznej społeczeństwa wzrasta, co widoczne jest chociażby w preferencjach nabywczych konsumentów. Część konsumentów, choć wciąż niewielka, na stałe włączyła do decyzji zakupowych kryterium ekologii. Preferencje konsumentów wpływają na działanie producentów. Coraz więcej firm wykorzystuje instrumenty pomagające ograniczać negatywny wpływ ich działalności na środowisko, takie jak na przykład uznany na całym świecie System Zarządzania Środowiskowego na podstawie wymagań normy ISO 14001: 2005, czy też instrument Unii Europejskiej – System Ekozarządzania i Audytu EMAS.

Niestety, jak wynika z zaprezentowanych w artykule badań, poziom świadomości ekologicznej mieszkańców województwa podkarpackiego, których dotyczyło badanie nie jest zbyt wysoki. Mieszkańcy województwa podkarpackiego średnio oceniają własne zainteresowanie ochroną środowiska. Na pytanie o czas, w jakim rozkłada się plastik, jedynie 58% wszystkich zapytanych udzieliło prawidłowej odpowiedzi. Zdecydowana

większość respondentów z województwa podkarpackiego nie zna firm, które wdrożyły System Zarządzania Środowiskowego i prowadzą politykę ekologiczną. W związku z tym nie uwzględniają tych firm w swoich decyzjach nabywczych. Około 40% respondentów we wszystkich pytanych grupach nie ma opinii na temat skuteczności polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska, co także może wskazywać na niski poziom wiedzy ekologicznej. Co ciekawe, jednym z wyżej ocenionych przez mieszkańców województwa podkarpackiego zagrożeń środowiska w Polsce jest właśnie niski poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Na podstawie badań można stwierdzić, że jest jeszcze wiele do zrobienia w zakresie edukacji ekologicznej społeczeństwa. Nagłaśnianie informacji o niekorzystnych skutkach, jakie wywiera działalność człowieka na środowisko, zapoczątkowało proces edukacji ekologicznej. Sama edukacja i zwiększanie poziomu świadomości ekologicznej nie wystarczą. Potrzebne są zmiana myślenia, zmiana norm, idei i przyzwyczajeń, rządzących społeczeństwem. Należy na stałe wdrożyć do codziennego działania zarówno jednostek, jak i firm zainteresowanie i dbałość o sprawy środowiska naturalnego. Dopóki człowiek nie zmieni myślenia, że wraz z kolejnym wyrzuconym workiem śmieci, bałagan i problem znika, stan środowiska nie poprawi się, co więcej stale będzie się pogarszał. „Gmach naszej cywilizacji stał się zadziwiająco skomplikowany i w miarę, jak staje się coraz bardziej złożony, odczuwamy nasilające się poczucie oddalenia od korzeni. W pewnym sensie, cywilizacja przebyła drogę od fundamentów w świecie natury do, z każdym dniem, wymyślniejszego, ujarzmianego i sztucznie spreparowanego świata, który tworzymy według naśladowczego, czasem zbyt wyniosłego pomysłu. (...) W jakimś momencie wędrówki straciliśmy łączność z pozostałą częścią natury. Obecnie mamy śmiałość zastanawiać się, czy jesteśmy na tyle wyjątkowi i potężni, aby istnieć z dala od Ziemi...”²³

LITERATURA

- [1] Gore A., *Ziemia na krawędzi*, Ethos, Warszawa 1996.
- [2] Gajdzik B., Wyciślik A., *Wybrane aspekty ochrony środowiska i zarządzania środowiskowego*, WPS, Gliwice 2010.
- [3] Kobyłko G. (red.), *Proekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.
- [4] Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona środowiska 2011*, Warszawa 2011.
- [5] Instytut na rzecz Ekorozwoju, *Z energetyką przyjazną środowisku za Pan Brat. Badanie świadomości ekologicznej Polaków 2010*, Warszawa 2011.
- [6] Norma PN-EN ISO 14001: 2005.
- [7] *Norma PN-EN ISO 14050. Zarządzanie środowiskowe. Terminologia*.
- [8] Poskrobko B., *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998.
- [9] Prawo ochrony środowiska, DzU, nr 62 z 20 czerwca 2001 r.
- [10] TNS OBOP, *Badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, Warszawa 2011.
- [11] *Zarządzanie środowiskiem*, red. Poskrobko B., PWE, Warszawa 2007.

²³ Al Gore, *Ziemia na krawędzi*, Ethos, Warszawa 1996, s. 3.

**ENVIRONMENTAL AWARENESS AND THE RESULTING RISKS TO THE
ENVIRONMENT (ON THE EXAMPLE OF OPINION OF RESIDENTS OF THE
PODKARPACKIE PROVINCE)**

This article describes the concept of environmental awareness and it describes the most current environmental risks. Article shows the results of own study conducted in 2010 among residents of podkarpackie Voivodship. The essence of the research method used was a questionnaire distributed to respondents.

Keywords: Podkarpackie Voivodeship, ecology.

DOI:10.7862/rz.2012.einh.20